

Ivan Lajić

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb

DEMOGRAFSKA REVITALIZACIJA I ZAŠTITA KULTURNE BAŠTINE: PRIMJER ŽUPANIJE PRIMORSKO-GORANSKE

SAŽETAK

Članak govori o utjecaju demografskog razvitka na kulturnu baštinu. Budući da se čovjek pojavljuje naspram kulturne baštine i kao tvorac i kao potrošač, vrlo je važno da svjesno regulira svoju poziciju jer će u protivnome ugroziti baštinu. Demografska revitalizacija je sustav mjera i akcija kojima se žele poboljšati parametri demografskog razvitka. Demografskom revitalizacijom, prvenstveno ruralnih područja i malih gradova, sprječava se depopulacijski pejzaž koji se sve više rasprostire Hrvatskom. U ovom članku raspravlja se o demografskoj revitalizaciji područja Županije primorsko-goranske usko vezanih uz pojedine modalitete kulturno-povijesnog naslijeđa (urbane cjeline, ruralne cjeline, etno- zone i lokaliteti, kulturni krajolik).

KLJUČNE RIJEČI: revitalizacija, demografski razvitak, kulturna baština, depopulacija

1. Uvod

Čovjeka, između ostaloga, određuje i njegova dualna funkcija. On istovremeno stvara, tj. proizvodi, ali s ciljem ostvarenja druge funkcije, a to je potrošnja. Neprekidna mu je namjera uspostavljenje sklada proizvodnje i potrošnje.

Povijesno prevladavajuća činjenica jest da je uvijek veća težnja potrošnji, a da su proizvodne mogućnosti limitirane brojnim čimbenicima. U razdobljima skučenih resursa čovjek je sve više trošio stečeno i naslijeđeno od prethodnih naraštaja. Usprkos tome, i na mikro- i na makro-planu uvijek je postojala težnja da se naslijeđe zadrži (a po mogućnosti i proširi) u onom obujmu u kojem su ga novi naraštaji naslijedili od prethodnih. Stoga pojam *baština* ima sadržajno iznimno definirane sinonime: *očevina*, *djedovina* (*djedina* – Vrančićev rječnik iz XVI. st.). U suvremenim rječnicima izraz je poprimio opće značenje »naslijeđe«, kao pojam koji znači ukupnost iz prošlosti sačuvanih i njegovanih kulturnih dobara, pogotovo kad se govori o naslijeđu etnija i drugih narodnosnih skupina, uz napomenu da se u modernim rječnicima sve više primjećuje utjecaj novije američke složenice *ethnic heritage* (etnička baština).

Ljudsko materijalno stvaralaštvo ne troši samo čovjek. Njegov »konkurent« je priroda i njezine sile protiv kojih mora ulagati dodatnu energiju kako bi zaštitio i

sačuvao svoju stečevinu. Zato je odnos između čovjeka i baštine iznimno važan i osjetljiv.

Baština bez čovjeka vrlo brzo gubi svoje značenje, jer nije u njegovoj funkciji, a bez čovjekove intervencije teško ju je očuvati u duljem razdoblju. S druge strane, čovjekova nepromišljenost devastira baštinu i uništava njezinu općeljudsku vrijednost. U vječnoj mijeni stvaranja, razaranja i borbe za očuvanje stečevine ljudske zajednice, prepoznaju se pojedina dobra koja za nju imaju posebnu vrijednost kao najviši dometi njezina postojanja. Istovremeno, zajednica osjeća i prirodne vrijednosti koje ju okružuju te smatra da ih treba sačuvati u iskonskom obliku. Ovdje najveća opasnost prijeti od čovjeka – potrošača.

Društveno-gospodarski, politički i drugi razlozi u pojedinim povijesnim etapama vrednuju neke izgrađene prostore da bi potom, nestankom privlačnosti tog prostora i utrućem određenih funkcija, i ljudska komponenta (vidovi naseljenosti) zamrla. Sukladno tome, logikom »atrakcije – repulzije« ili uvriježenim pojmovima *push – pull*, stanovništvo napušta područje (naselje ili njegov dio) pa dolazi do depopulacije. Učestalo je pitanje predstavlja li depopulacija nekog prostora na kojem se nalazi kulturna baština, i uolikoj mjeri, negativan, a uolikoj pozitivan čimbenik. Jer, osim što je čuvar baštine, čovjek je istovremeno i potencijalni agresor. Zato ravnoteža između čuvanja i racionalnoga korištenja predstavlja osnovnu poruku i unutar demografskog razvitka i zaštite kulturne baštine. Premda čovjek predstavlja najopasnijeg razgrađivača vlastitog djela, njegovo prisustvo i aktivna uloga zaštitara naslijedenoga, snažnija je od negativnog aspekta njegove nazočnosti. Iz toga proizlazi i teza ovog izlaganja da je demografska revitalizacija u funkciji zaštite kulturne baštine.

2. Depopulacija u Hrvatskoj i primorsko-goranskoj regiji

Depopulacija se može definirati na razne načine, ali svakoj je definiciji zajedničko da govori o brojčanom smanjenju stanovništva. Ako ne analiziramo strukturalnu genezu depopulacije, koja može biti uzrokovana prevladavanjem negativnih komponenti prirodnoga (mortalitet) ili mehaničkoga kretanja (emigracija stanovništva), ili obiju sastavnica zajedno, govorimo o globalnoj depopulaciji u odnosu na neko prošlo razdoblje. Ako je depopulaciju prouzročio porast mortaliteta u odnosu na inferiorniji natalitet, radi se o pojavi denatalitetne depopulacije. Rasprostranjenija je depopulacija koju uzrokuje snažnije iseljavanje u odnosu na useljavanje. S našeg aspekta izlaganja zanimljiva je definicija koja depopulaciju promatra kroz hipotetički »optimum stanovništva« (Alica Wertheimer-Baletić, 1982). U tom slučaju, nedovoljan broj stanovnika u odnosu na materijalne i proizvodne mogućnosti jednog područja predstavlja podcijenjeni broj stanovnika, ili depopulaciju u odnosu na potencijalne mogućnosti kraja. Ta je definicija prikladna, primjerice, u čuvanju graditeljske ili etno baštine jer je »depopulacijski pejzaž« koji je posljednja etapa do izumiranja nekog prostora donedavne naseljske funkcije depopulacijom izgubio onu kritičnu masu koja održava ljudsku zajednicu, ali i njezinu materijalnu baštinu. Stoga sprječavanje depopulacije ili revitaliziranje izabраниh popula-

cija i prostora zauzima posebno mjesto u planovima razvitka, prvenstveno u demografskoj politici kao jednoj od sastavnih politika društveno-gospodarskog razvitka.

Vrlo se često ponavlja demografsko pitanje je li i u kolikoj mjeri depopulacija negativan ili pozitivan proces? Pri odgovoru i ocjeni na to pitanje valja procijeniti specifičnost svakog depopulacijskog područja. Svako smanjenje broja stanovnika *a priori* ne trebamo smatrati isključivo negativnom pojavom (npr. može se raditi o rješavanju agrarne prenapučenosti), ali treba pretpostaviti sve strukturalne i dugoročne poremećaje koje ona, osobito izazvana emigracijom, može izazvati. Kontinuirani globalni proces prerazmjesta stanovništva vezan je uz društveno-gospodarski razvitak. U razvijenijim društvima osnovni je proces deagrarizacija, deruralizacija i urbanizacija. Očekivana je pojava, koju smatramo uglavnom pozitivnom, da pučanstvo prenapučenih agrarnih krajeva seli u propulzivnija područja gdje prevladava viši sektor privrede (najčešće sekundarni, a u novije vrijeme mu se pridružuje i tercijski). Naravno, i u čitavome globalnom procesu mehaničkoga kretanja treba valorizirati obujam, dinamiku i trajanje toka, jer je vrlo čest epilog takva procesa ekstremno i neracionalno napušćivanje gradova i pražnjenje seoskih naselja.

Depopulacija koja je takva obujma i intenziteta da je teoretski nemoguće izvršiti prostu reprodukciju unutar postojećeg stanovništva naziva se »ekstremnom«, a sam proces »izumiranjem« stanovništva. U toj etapi demografskog razvitka kulturna baština također je na pragu izumiranja, jer bez radno aktivnog stanovništva nema autohtonih nositelja i provoditelja programa zaštite. Oni mogu pod specijalnim uvjetima biti importirani (imigranti) ali, pored troškova preseljenja, njihov odnos prema baštini nije izvoran, jer moraju savladati mnoge barijere adaptacije te biti prihvaćeni od autohtonog življa.

Hrvatska je zemlja koja je u ovom stoljeću bila zahvaćena depopulacijom u pravilu u onim međupopisnim razdobljima kada su bili svjetski ratovi. Tome treba pridodati i najnovije razdoblje Domovinskog rata kada u ranim devedesetim godinama sa sigurnošću možemo govoriti o smanjenju broja stanovnika. Međutim, tijekom cijelog XX. stoljeća stalno je rastao broj naselja koja su depopulirala. Istraživanja I. Nejašmića (*Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi*, 1991) pokazala su da je samo u razdoblju 1953.–1981. godine 4/5 naselja naše države depopuliralo, a od toga se u gotovo petini prepolovio broj žitelja.

Ovostoljetna depopulacija u regionalnom promatranju prvotno je zahvatila Gorski kotar i Pokuplje i ubrzo se proširila na cjelokupno gorsko područje Hrvatske. Potom je posebno snažna i raširena u sjevernom Hrvatskom primorju i jadranskim otocima na kojima je taj proces prisutan (osobito u južnijem dijelu) sve do najnovijeg vremena. U ranijoj fazi depopulacija je uzrokovana iseljavanjem stanovništva i to prvenstveno u prekomorske zemlje, stoga ne čudi činjenica da su emigranti podrijetlom iz naselja bolje dostupnosti i informiranosti. Golema većina je ruralnog podrijetla (oko 9/10). Ustvrdje se da je jedan od osnovnih uzroka novije depopulacije naslijeđena populacijsko-naseljska struktura. Disperzna naseljenost u kojoj prevladavaju mala naselja, bez osjetnije prisutnosti mikroregionalnih i regionalnih središta, nije rezultirala apsorpcijom ruralnog stanovništva i demografskim jačanjem, za hrvatske prilike, srednje velikih naselja (od 5 do 10 tisuća stanovnika). U takvu bi konceptu

bila prisutnija dnevna migracija (cirkulacija radne snage) čime bi velikim dijelom ostalo sačuvano i hrvatsko selo. Tako se Hrvatska danas suočava s polariziranim demografskim razvitkom u kojemu je osnovna koncentracija uzrokovana imigracijom u četiri republička središta, a na drugoj strani od 6.648 naselja, koliko ih broji naša država, oko 5.500 (ili oko 83%) depopulira, od čega bi oko 1.000 naselja, prema naj-pesimističnijim prognozama, moglo izumrijeti do 2015. godine.

Kakva je situacija u Primorsko-goranskoj županiji?

U 582 naselja Županije primorsko-goranske (8,7% naselja u Hrvatskoj) (Lajić, 1997), prema popisu pučanstva iz 1991., živjelo je 323.487 stanovnika ili 6,8% sveukupnog broja žitelja Hrvatske, što je u usporedbi s prethodnim popisom značajna promjena (1981. godine 6,6%). U porastu broja žitelja (19.068) osjetnije je sudjelovao pozitivni migracijski saldo (64%) nego prirodni prirast, za koji se može ustvrditi da je na prijelazu u ovo desetljeće poprimio i negativne vrijednosti (denatalitet). Ta nepovoljna biološka pojava, uz sve rašireniji negativni migracijski saldo još donedavno za imigrante vrlo atraktivnog područja, te rasprostranjenost malih naselja (uz to otočnih ili naselja više nadmorske visine), definirali su najrašireniju demografsku pojavu Županije i glavnine njezinih naselja, a to je depopulacija. U posljednjemu međupopisnom razdoblju (1981.–1991.) čak 349 naselja (ili 62%) smanjuje broj stanovnika, 21 stagnira a otprilike trećina bilježi porast broja stanovništva. Uspoređujući podatke na razini države vidljivo je da na tom području u novijoj demografskoj prošlosti depopulacija ima manje razmjere. Razlog leži u širenju riječkoga gradskog područja i procesu litoralizacije. Međutim, pojedina županijska područja spadaju u skupinu demografski najugroženijih hrvatskih prostora. Tako u Gorskom kotaru od 259 naselja čak 73,3% depopulira, a u bivšoj općini Delnice demografska regresija naselja bila je najupečatljivija u Hrvatskoj. Ništa nije bolja situacija ni u otočnoj unutrašnjosti, gdje se depopulacijom ističe Cres. Demografska perspektiva depopulirajućih naselja vrlo je loša. Ipak, pokazalo se da je demografski opstanak nekih naselja žilaviji nego što je ukazivalo stanje i procesi unatrag petnaestak godina. Prema projekcijama rađenima za potrebe Prostornog plana Županije, definirano je 194 naselja (oko 1/3 sveukupnog broja) koja će u narednom desetljeću ostati bez stanovnika. To su najčešće najmanja naselja (do 20 stanovnika), »intenzivne« ili pak »ekstremne« depopulacije. Međutim, u izumirućoj skupini nailazimo i na naselja u kojima zasad živi i preko 100 stanovnika, ali u prosjeku vrlo poodmakle dobi. Promatrajući bivše općine (1991) u općini Čabar projiciramo 11 izumirućih naselja, u Delnicama 85, Vrbovskom 10, Crikvenici 35, Opatiji 9, Krku 18, Rijeci 3 i na cresko-lošinjском otočju 23. Osim gorskih naselja, demografski su ugrožena naselja značajne udaljenosti od morske crte i priobalnih gradova, ali locirana na prvim važnijim priobalnim usponima.

Ako stavimo u odnos naznačeno kulturno-povijesno naslijeđe za Županiju i demografske značajke prostora na kojemu se to naslijeđe nalazi, opća je konstatacija da je taj prostor u demografskoj sjeni i da tek malen broj izgrađene baštinjene cjeline karakterizira u novije vrijeme demografski uspon.

Od urbanih cjelina jedino se za grad Krk može reći da ima dobru demografsku budućnost, dok su Beli i Lubenice ugroženi skorim izumiranjem, a Osor i Brod

na Kupi depopulacijom. Sam Veprinac bi se također našao u depopulirajućoj skupini, ali mu zbog blizine Opatije depopulacija ne prijete.

Od vrijednih ruralnih cjelina depopulacijom su ugrožene sve otočne cjeline, a na nekima je situacija toliko nepovoljna da su svrstane u izumiruća područja (Unije, Dobrinj-Županje). Ilovik i Susak spadaju u one otoke na kojima je prethodnih tridesetak godina depopulacija bila iznad prosjeka jadranskih otoka. Sličnu situaciju zatječemo i u naselju Punta Križa, međutim na tom području u posljednjemu međupopisnom razdoblju nema osjetnijih naznaka daljnjeg izumiranja. Ruralna cjelina Mala Učka danas je naselje bez stanovnika, premda je još 1953. brojala preko 90 žitelja.

Demografsko pražnjenje osobito je uočljivo u etno-zonama i na etno-lokalitetima. Još dok je krčka etno-zona Kras, Paprata-Risika, donekle zaokružen i naseljen depopulirajućim i stagnirajućim naseljima, gorskokotarska područja uz rijeke Čabranku, Gerovčicu, a osobito Kupu, spadaju u demografski najugroženiji prostor Županije. Naime, na tom području zatječemo i najbrojnija izumiruća naselja. Naselja koja gravitiraju creskoj Tramuntani također spadaju u ona dugotrajne depopulacije.

Što se tiče demografskog stanja na područjima tzv. kulturnih krajolika u Županiji, stanje je mnogo povoljnije. U priobalnom dijelu u tu je kategoriju uvrštena Vinodolska dolina u kojoj sva obuhvaćena naselja imaju blagu tendenciju porasta ili stagnacije stanovništva. Vrlo sličnu demografsku situaciju devedesetih godina zatječemo u naseljima kulturnoga krajolika Bašćanske kotline.

Dok je kod prethodnih kategorija kulturno-povijesnog naslijeđa pozitivan demografski razvitak bio poželjniji proces, arheološkim i hidrološkim zonama baš od širenja naselja i sve veće prisutnosti čovjeka prijete određena opasnost. Najdinamičniji demografski razvitak na području Primorsko-goranske županije pratimo u Omišlju na čijem se užem području nalaze ostaci Fulfinijuma. U takvim demografskim i gospodarskim ekspanzijama više prijete opasnost ugrožavanja povijesne baštine, što se odnosi i na ostale lokalitete urbanog okruženja. I ovdje se postavlja pitanje uravnotežena demografskog razvitka u kojemu kulturna baština mora korespondirati s ljudskim čimbenikom koji je njezin neposredan korisnik, ali i s uvijek prisutnom mišlju da je to vrijedna stečevina njegovih predaka koju mora, barem u istom stanju, predati svojim potomcima.

3. Revitalizacija

Pod širim pojmom revitalizacije podrazumijevamo sveukupnost procesa oživljavanja gospodarskih, vitalnih, prostornih, kulturnih i ostalih funkcija jednog područja. Uža definicija, koju ujedno možemo smatrati i demografskom, revitalizaciju definira kao proces demografskih promjena koje se odražavaju u povećanju dinamike rasta broja stanovnika (kvantitativni aspekt) i sposobnosti da se ta dinamika zadrži i u budućnosti (kvalitativni aspekt).

Revitalizacija je proces koji najčešće slijedi nakon regresije prethodnog razdoblja. Njezina se funkcija odnosi na poništavanje (ili ublažavanje) posljedica pri-

jašnjih nepovoljnih kretanja s ciljem da se formira stanje slično onome koje je prethodilo regresiji (Lajić, 1992).

Revitalizaciju treba shvatiti kao složen sustav mjera i postupaka koji će poticajno djelovati na prevladavanje poremećenih sfera društveno-gospodarskog razvoja, a u sklopu toga posebno na sprječavanje depopulacije pojedinih populacija i naselja. U takvoj situaciji vraćamo se na već postavljeno pitanje o pozitivnom ili negativnom predznaku depopulacije. U strategiji demografske obnove Hrvatske, a i ove Županije, depopulacija se prihvaća u onim naseljima za koja bi se trebala izdvajati snažna financijska potpora, a bez izvjesnosti dostizanja željenog učinka. Osim toga, podržavanje opstanka nekih naselja koja nemaju uporište u konceptu održiva demografskog razvitka vrlo je kratka trajanja i u pravilu ne funkcionira na prirodnome, već na mehaničkom kretanju pučanstva. Smatra se da ruralna i urbana područja koja tretiramo kao kulturno-povijesno naslijeđe valja demografski revitalizirati kada stanovništvo održava materijalna kulturna dobra, a svojom aktivnošću podsjeća na povijesno razdoblje koje je između ostalog i odredilo neki lokalitet kao vrijednu stečevinu.

Grubu razdiobu revitalizacije na području Županije možemo povezivati uz revitalizaciju otoka i revitalizaciju brdsko-planinskih područja, a u sklopu toga uz revitalizaciju sela i malih gradova.

Revitalizacija Kvarnerskih otoka primarno se odnosi na male otoke lošinjskog arhipelaga (Susak, Ilovik, Unije, Srakane), te naselja unutrašnjosti otoka Cres i donekle Krka. Otoci Lošinj, Krk i Rab prema multikriterijalnoj ocjeni razvijenosti Nacionalnog programa razvitka 47 hrvatskih otoka (*Nacionalni program razvitka otoka*, 1997), prema 4 demografska kriterija zauzimaju 1., 2. i 5. mjesto, tako da spadaju u one otoke koji imaju, globalno promatrajući, solidan demografski razvitak na koji se u ovoj situaciji ne trebaju primjenjivati revitalizirajuće mjere.

Okvir može biti otočno stanovništvo (autohtono), a ako je taj model u praksi teško ostvariv, potrebno je stvoriti uvjete i pretpostavke imigracije izvanotočnoga (alohtonog) stanovništva. Prvi tip pretpostavlja biološki model reprodukcije, a poznavajući dobnu strukturu depopulirajućih malih seoskih naselja ugroženih otoka, ne postoji mogućnost proširene reprodukcije. Drugi je model imigracijski, a ishodište imigracija mogu biti kontinentalni dijelovi zemlje, ali i vitalnija otočna naselja. Za taj imigracijski smjer moraju biti ostvarene iznimne pogodnosti koje može solidarno osigurati samo šira zajednica. Taj je problem usko povezan i sa širim programom revitalizacije hrvatskog sela.

Osnovni antiemigracijski, a ujedno i mogući imigracijski čimbenik u svim navedenim demografski ugroženim područjima, jest radna aktivizacija pučanstva. Jedan pristup (koji zastupamo u manjoj mjeri i koji je teško primjenjiv na male zajednice, a istovremeno je opasniji u ugrožavanju kulturne baštine), jest globalno-granski razvoj koji podrazumijeva zapošljavanje otočana i žitelja brdsko-planinskih područja (pa i malih gradova) u objedinjenim poduzećima razmjerno koncentriranog kapitala i zaposlenosti. U tom slučaju pretpostavlja se pojačano dnevno cirkuliranje radne snage. Drugi model, koji je primjenjiviji na male i razmjerno izdvojene

populacije i koji izravnije korelira i sa zaštitom kulturne baštine, polazi od načela zakonitosti i interesa maloga gospodarstva, individualnog posjeda, domaćinstva, obitelji, pa se stoga najčešće i naziva ekonomikom obitelji. Radno angažiranje odvija se pretežno u individualnom sektoru (turizam, poljoprivreda, ribarstvo, stočarstvo itd.) te se maksimalno koriste prirodne prednosti u proizvodnji neindustrijski tretirane hrane. Ujedno, obiteljska ekonomija predstavlja idealnu formu njegovanja tradicionalnih obrta, razvoja seoskog turizma u kojoj šira urbana populacija može spoznati tradicionalne oblike života u ruralnim područjima. Međutim, za rentabilno i trajno poslovanje takav oblik privređivanja treba dobivati subvencije, jer su uvjeti takva rada nekonkurentni široj industrijskoj proizvodnji.

Najlošija demografska situacija, kako je već prije spomenuto, prisutna je u brdsko-planinskim dijelovima Županije. Za razliku od glavnine ostalih europskih zemalja koje imaju gorske masive, županijski gorski predjeli zapravo su geografski vrlo blizu i glavnim kontinentalnim pravcima i jadranskoj obali. Postavlja se pitanje je li ta blizina jedan od čimbenika protočnosti migracijskog smjera, koji je nakon prve isprekidane migracije prerastao u konačnu. Demografska jezgra brdsko-planinskog sela, prvenstveno u Gorskom kotaru, snažno je erodirala, tako da velikom broju naselja prijeti izumiranje. U sustavu antiemigracijskih mjera neophodna je transformacija mreže naselja i jačanje nešto snažnijih ruralnih središta s urbanim naznakama. U takvoj situaciji stvorila bi se blaga antiemigracijska žarišta uz tokove glavnih goranskih rijeka, a uz razvoj raznih oblika obiteljskog gospodarstva sačuvala bi se i vrijedna etno-zona. Opasnost primorskih i otočnih etno-zona i lokaliteta leži u pritisku stambene izgradnje i infrastrukture, dok goranski predjeli boluju od suprotne boljke.

Osnovni je stav da demografski ugroženi prostori u koje je interpolirana i kulturna baština moraju biti područja najpovlaštenijeg tretmana. Taj se tretman mora protezati na sva područja njihove egzistencije – od zdravstvene zaštite, obrazovanja mladih, zapošljavanja, organizirane skrbi o ostarjeloj populaciji, razvijene infrastrukture gdje je posebno važna prometna povezanost itd.

4. Zaključak

Depopulacija je zahvatila široki prostor Hrvatske. Jedno od najugroženijih područja su gorski predjeli i otoci. Na sjevernom Jadranu u fazi demografskog izumiranja nalaze se isključivo mali otoci lošinjskog arhipelaga i naselja unutrašnjosti, prvenstveno otoka Cresa, ali donekle i Krka. Upravo u takvim prostorima zatječemo vrijedne modalitete kulturno-povijesnog naslijeđa koje će biti teško sačuvati nestane li njegov zaštitar i potencijalni agresor – čovjek.

Od 582 naselja u Županiji primorsko-goranskoj u posljednjem međupopisnom razdoblju čak je u 349 smanjen broj stanovnika. Od te depopulirajuće skupine preko polovina naselja u bližoj je budućnosti ugrožena izumiranjem. Izumiranje je proces proistekao iz novijih, ali i naslijeđenih, društveno-povijesnih i gospodarskih prilika. Za glavninu naselja proces izumiranja je pri kraju, a budući da nema nazna-

ka revitalizacije i njezine demografske i prostorne opravdanosti, neće se posebnim mjerama utjecati na njezino zaustavljanje. Posebna pozornost usmjerit će se na naselja koja objedinjuju kulturno-povijesnu baštinu.

LITERATURA

LAJIĆ, Ivan (1992). *Stanovništvo dalmatinskih otoka: povijesne i suvremene značajke depopulacije*. Zagreb: Consilium; Institut za migracije i narodnosti.

LAJIĆ, Ivan (1996). *Demografski razvitak Županije primorsko-goranske*. Rijeka: Zavod za razvoj, prostorno planiranje i zaštitu čovjekova okoliša u Rijeci.

Nacionalni program razvitka otoka (1997). Zagreb: Ministarstvo razvitka i obnove.

NEJAŠMIĆ, Ivica (1991). *Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi*. Zagreb: Globus; Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu.

WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica (1982). *Demografija: stanovništvo i ekonomski razvitak*. Zagreb: Informator.

Ivan Lajić

DEMOGRAPHIC REVITALISATION AND PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE: THE EXAMPLE OF THE PRIMORSKO-GORANSKA COUNTY

SUMMARY

The paper deals with the effects of demographic development on cultural heritage. In view of the facts that in regard to cultural heritage people take on the role both of creators and consumers, it is very important to regulate, with full awareness, their position, so as not to endanger cultural heritage. Socio-economic, political and other reasons, during various historical phases, assign value to constructed areas, but later, when the attractiveness of these areas disappears or certain of their functions terminate, the human component (forms of settlement) fades away as well. In this respect, through the logic of “attractiveness – repulsion” or, if we use the usual terms “push – pull”, the population leaves the areas concerned (settlements or a part of them) and depopulation results. Demographic revitalisation involves a system of measures and actions aimed at improving the parameters of demographic development. Demographic revitalisation, especially of rural areas and small towns, would halt the on-going expansion of depopulated landscapes in Croatia. This paper deals with the demographic revitalisation of areas within the Primorsko-Goranska (= Gorski Kotar) county that are closely linked to diverse modalities of cultural-historical heritage (urban and rural wholes, ethno-zones and locations, cultural landscapes). As a part of the system of anti-emigrational measures it would be vital to transform the network of existing settlements and to strengthen those rural *milieux* that also have certain urban traits. In such a situation gradual anti-emigrational focal centres would be created along the main rivers in Gorski Kotar and with the development of various forms of family economy valuable ethno-zones would be preserved. The danger facing ethno-zones and locations in Primorje and on the islands derives from the pressure of housing and infrastructure development, whereas the Gorski Kotar area is suffering from the opposite problem.

KEY WORDS: revitalisation, demographic development, cultural heritage, depopulation

Ivan Lajić

REVITALISATION DEMOGRAPHIQUE ET SAUVEGARDE DU PATRIMOINE CULTUREL: EXEMPLE DE LA PREFECTURE DE PRIMORSKO-GORANSKA

RÉSUMÉ

Cet article évoque l'influence de l'évolution démographique sur le patrimoine culturel. L'être humain faisant à la fois figure de créateur et de consommateur vis-à-vis du patrimoine culturel, il est très important qu'il régule son occupation des sols, au risque, sinon, de menacer le patrimoine. Selon les étapes historiques, les facteurs socio-économiques, politiques et autres mettent en valeur certains espaces bâtis, pour s'en désintéresser par la suite, lorsque ces espaces cessent de présenter le même intérêt, ne répondent plus à telle ou telle fonction, et que la composante humaine (types de peuplement) s'efface. Parallèlement, selon la logique de l'« attraction-répulsion » ou encore des notions admises de « push-pull », la zone concernée (agglomération ou quartier) se vide de sa population et on assiste à une dépopulation. La revitalisation démographique est un système de mesures et d'actions visant à améliorer les paramètres de l'évolution démographique. La revitalisation démographique, en premier lieu celle des zones rurales et des petites villes, enrayer l'apparition d'un paysage de dépopulation qui s'étend de plus en plus en Croatie. Cet article traite de la revitalisation démographique de plusieurs zones de la préfecture Primorsko-Goranska, étroitement liées avec certaines structures du patrimoine culturel et historique (agglomérations urbaines, agglomérations rurales, sites et localités à intérêt ethnologique, paysage culturel). Dans le cadre du système de mesures contre l'émigration, il est indispensable de procéder à une transformation du réseau de localités et de renforcer les centres ruraux plus vigoureux, présentant des caractères urbains. Dans une telle situation, on verrait se créer de petits foyers de fixation de la population le long des principales rivières du Gorski kotar et on sauvegarderait une zone à fort intérêt ethnologique en développant diverses formes d'activités économiques familiales. Le danger des zones à intérêt ethnologique du Primorje et des îles qui gravitent autour réside dans la pression exercée par la construction d'habitations et d'infrastructures, tandis que le Gorski kotar est confronté au problème inverse.

MOTS CLES: revitalisation, évolution démographique, patrimoine culturel, dépopulation